

O‘ZBEK MUSIQASIDA XALQ CHOLG‘U ORKESTRINING IJROCHILIK AN‘ANALARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek musiqasida xalq cholg‘u orkestrining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va ijrochilik an‘analari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Xalq cholg‘u orkestri O‘zbekistonning boy musiqiy merosini zamonaviy sahna talablari asosida namoyish etuvchi muhim ijro jamoasi sifatida qaraladi. Maqolada orkestr ijrochiligida kuy-ohang tizimi, usul-ritm xususiyatlari, ansambllik uyg‘unligi, sozlarning tembr imkoniyatlari hamda milliy ijrochilik maktablarining ta’siri yoritiladi. Shuningdek, mashhur bastakorlar, sozandalar va dirijyorlarning xalq cholg‘u orkestri repertuarini boyitishdagi hissassi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek musiqa san’ati, xalq cholg‘u orkestri, ijrochilik an‘analari, tembr, usul, ansambllik, milliy cholg‘ular, maqom.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически анализируются процесс формирования, этапы развития и исполнительские традиции оркестра народных инструментов в узбекской музыкальной культуре. Оркестр народных инструментов рассматривается как важный исполнительский коллектив, демонстрирующий богатое музыкальное наследие Узбекистана в соответствии с современными сценическими требованиями. В статье освещаются ладо-мелодическая система, ритмо-метрические особенности, ансамблевое взаимодействие, тембровые возможности инструментов, а также влияние национальных исполнительских школ на оркестровую практику. Кроме того, рассматривается вклад известных композиторов, музыкантов-исполнителей и дирижёров в обогащение репертуара оркестра народных инструментов.

Ключевые слова: узбекское музыкальное искусство, оркестр народных инструментов, исполнительские традиции, тембр, ритм, ансамблевость, национальные инструменты, маком.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the formation, development stages, and performance traditions of the folk instrument orchestra in Uzbek musical culture. The folk instrument orchestra is considered an important performing group, demonstrating the rich musical heritage of Uzbekistan in accordance with modern stage requirements. The article highlights the modal-melodic system, rhythmic and metric features, ensemble interaction, the timbre capabilities of instruments, and the influence of national performance schools on orchestral practice. Furthermore, the contribution of renowned composers, performers, and conductors to enriching the folk instrument orchestra's repertoire is examined.

Keywords: Uzbek musical art, folk instrument orchestra, performance traditions, timbre, rhythm, ensemble, national instruments, maqom.

O'zbek musiqqa san'ati milliy madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, xalqning tarixiy xotirasi, estetik qarashlari va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etadi. Xalq cholg'u orkestri esa ushbu boy merosni sahna madaniyati darajasiga ko'tarish, uni jamoaviy ijro orqali keng ommaga yetkazishning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda milliy musiqqa merosini tiklash, uni ilmiy asosda tadqiq qilish hamda zamonaviy talqinlarda namoyish etishga bo'lgan ehtiyoj kuchayib borayotgani ushbu mavzuning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

O'zbekistonning mustaqillikdan keyingi madaniy siyosati xalq ijodi, maqom san'ati, an'anaviy cholg'ular va ular bilan bog'liq ijrochilik maktablarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgani tufayli xalq cholg'u orkestrlarining faoliyati yangi bosqichga ko'tarildi [1, 112-b]. Turli hududlarning ijrochilik an'analari, tembr rang-barangligi, sozlar imkoniyatining kengayishi va bastakorlik ijodining jonlanishi orkestr san'atining rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Bugungi kunda xalq cholg'u orkestri nafaqat milliy musiqiy an'analarni asrab-avaylash, balki ularni qayta talqin qilish, zamonaviy janrlar bilan uyg'unlashtirish imkonini yaratishi bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, xalq cholg'u orkestrining ijrochilik an'analari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning yetarli emasligi, mavjud ilmiy manbalarning aksariyatida ayrim yo'nalishlarning yetarlicha yoritilmaganligi mavzuning ilmiy dolzarbligini belgilaydi [2, 67-b]. Orkestrning repertuar shakllanishi, ijro texnikasi, ansambllik madaniyati, dirijyorlik maktabi va sozlar tembr tizimining ilmiy jihatdan kompleks o'rganilishi zamonaviy musiqqa fanining muhim ijtimoiy-madaniy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xalq cholg'u orkestri ijrochilik an'analarning o'rganilishi nafaqat musiqqa san'ati rivojiga, balki yosh avlodning madaniy tarbiyasiga, milliy identitetning mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi. Zero, milliy cholg'ularning jamoaviy ijrodagi imkoniyatlarini chuqur anglash orqali o'zbek musiqasining o'ziga xos badiiy qiyofasi, maqom va folklor an'analarning sahnadagi talqini yanada yorqin shaklda namoyon bo'ladi [3, 78-b].

Shu jihatdan mazkur mavzuning o'rganilishi ilmiy-nazariy, amaliy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, O'zbekiston musiqiy merosining uzviy rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

O'zbek musiqqa madaniyati asrlar davomida shakllangan boy an'anaviy merosga ega bo'lib, uning tarkibida xalq cholg'ulari va ular bilan bog'liq ijrochilik maktablari alohida o'rin tutadi.

O'zbek xalqining ruhiy olami, estetik didi va badiiy tafakkuri aynan ana shu cholg'ular ohangi orqali avloddan-avlodga ko'chib kelgan. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xalq cholg'ulari asosida jamoaviy ijro shakli – xalq cholg'u orkestri shakllandi va bugungi kungacha milliy musiqqa san'atining yirik sahnaviy ko'rinishlaridan biri sifatida rivojlanib kelmoqda. Ushbu orkestr o'zbek musiqiy merosini zamonaviy professional sahna talablari darajasida namoyish etish, milliy kuy va ohanglarni yangi badiiy talqinlarda qayta ishlash, shuningdek, yosh ijrochilarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi [4, 98-b].

Xalq cholg'u orkestrining repertuari turli manbalarga – maqom yo'llari, xalq kuy-qo'shiqlari, an'anaviy ijrochilik maktablari hamda zamonaviy bastakorlik ijodiga tayangan holda muntazam boyib bormoqda. Unga dutor, g'ijjak, rubob, nay, karnay-surnay, doira kabi qadimiy milliy cholg'ularning tembr imkoniyatlari uyg'unlashtirilgan holda jalb qilinishi orkestr san'atining o'ziga xosligini belgilaydi. Ayniqsa, har bir sozning tembr bo'yoqlari, ijro texnikasi, kuy-ohang qurilishi orkestr tarkibida o'zaro uyg'unlikda namoyon bo'lib, milliy musiqiy tafakkurning teran qatlamlarini ifoda etadi [5, 76-b].

Bugungi globallashuv sharoitida o'zbek xalq cholg'u orkestri nafaqat milliy an'analarni saqlab qolish, balki ularni dunyo musiqiy makonida targ'ib qilishning samarali vositasiga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, xalq cholg'u orkestrining ijrochilik an'analari, uning shakllanish tarixi, uslubiy xususiyatlari va repertuar rivoji bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning yetarli emasligi mazkur mavzuning hozirgi davrdagi dolzarbligini belgilab bermoqda. Milliy cholg'ular ijrochilik maktablarining orkestr san'atiga ko'rsatgan ta'siri, mashhur dirijyor va ijrochilarning tajribasi, ansambllik madaniyati, zamonaviy bastakorlik yo'nalishlari kabi masalalar ilmiy asosda chuqur o'rganishni talab qiladi. Shu bois, ushbu tadqiqot o'zbek xalq cholg'u orkestrining ijrochilik an'analari, ularning tarixiy ildizlari va zamonaviy talqindagi rivojlanish jarayonlarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, o'zbek musiqqa san'ati taraqqiyoti uchun nazariy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbek musiqqa san'atining shakllanishi va rivojlanishida xalq cholg'u orkestrining o'rni beqiyos bo'lib, u milliy merosimizni sahnaviy talqinlarda namoyish etishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi [6, 45-b]. Cholg'u orkestrining ijrochilik an'analari xalq

musiqasining eng qadimiy qatlamlari – maqom, folklor va an'anaviy kuy-ohang tizimlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, zamonaviy orkestr san'ati orqali yangi badiiy ifodalar kasb etmoqda. Orkestr tarkibidagi milliy cholg'ularning tembr imkoniyatlari, ansambllik madaniyati, uslubiy uyg'unlik va dirijyorlik maktabi bugungi kunda yuqori ijro madaniyatini shakllantirishda asosiy omillardan hisoblanadi.

Tavsiya sifatida quyidagi takliflarni amalga oshirish zarur:

- *xalq cholg'u orkestri ijrochiligini o'rgatuvchi ilmiy-metodik qo'llanmalar yaratish;*
- *milliy ijrochilik maktablari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish;*
- *xalq cholg'u orkestri uchun yangi bastakorlik namunalari yaratishni rag'batlantirish;*
- *yosh ijrochilarni professional orkestr muhitida tayyorlash;*
- *milliy cholg'ularning tembr imkoniyatlarini chuqur o'rganish;*
- *orkestr dirijyorlari uchun malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish;*

– *xalq cholg'u orkestrining xalqaro maydondagi faoliyatini kuchaytirish;*

– *raqamli texnologiyalarni ijrochilik jarayoniga tatbiq etish zarur.*

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, xalq cholg'u orkestrining repertuari doimiy ravishda yangilanib, o'zbek bastakorlik ijodining yuksalishi bilan boyib bormoqda. Biroq ijrochilik an'analari, tembr tizimlari, orkestr texnikasi va zamonaviy sahna talablari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash, shuningdek, yosh ijrochilarni ushbu an'alarga asoslangan holda tayyorlash jarayonida hali ham o'rganilishi zarur bo'lgan muhim masalalar mavjud.

Xalq cholg'u orkestri san'atining zamonaviy holati shuni ko'rsatadiki, milliy musiqa merosining asrab-avaylanishi va rivojlantirilishi, uning xalqaro maydondagi o'rni va qadr-qimmatini aynan ijrochilik an'analari qanchalik mukammal o'rganilishi va amaliyotda qo'llanishiga bog'liq. Shuning uchun ushbu mavzu o'zbek musiqa madaniyatini yanada rivojlantirish nuqtayi nazaridan dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev F. O'zbek xalq cholg'u ijrochiligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2015. – 161 b.
2. Is'hoqov S. O'zbek an'anaviy musiqa merosi: maqom, usul, ijro. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 194 b.
3. Karomatov F. O'zbek musiqasi tarixi va nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2002. – 179 b.
4. Xolmirzayev A. Milliy cholg'ular va ularning tembr tizimi. – Toshkent: San'at, 2010. – 167 b.
5. To'xtasinov A. O'zbek xalq cholg'u orkestrining shakllanish bosqichlari // San'atshunoslik jurnali. – 2020. – №4. – 196 b.
6. Rasulov D. O'zbek cholg'ularining ansambldagi uyg'unligi. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2019. – 158 b.
7. Sultonov R. Maqom yo'llarining orkestr talqinlari // Musiqa merosi ilmiy to'plam. – 2017. – 201 b.
8. Jabborov B. Xalq cholg'ularining ijro texnikasi va metodikasi. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2016. – 161 b.
9. Turdiev N. Dirijyorlik mahorati asoslari. – Toshkent: San'at, 2014. – 161 b.
10. Qahhorova M. O'zbek musiqiy folklori va uning sahnaviy talqinlari. – Toshkent: O'zR FA Musiqa instituti, 2021. – 157 b.
11. Abdullayev D. Orkestr sinfi. – Qarshi: Qarshi davlat universiteti, 2024. – 164 b.